

Rune Bård

Hansen er cand. mag. i samfunnsvitenskap 1982 og cand. jur. 1985. Han har blant annet vært politiinspektør ved Troms politidistrikt, assisterende sysselmann på Svalbard og konstituert lagdommer i Agder lagmannsrett. Førstestatsadvokat ved Økokrim fra 2000. rune.baard.hansen@politiet.no

Fra Økokrim: Nødvergefelling av isbjørn på Svalbard

Førstestatsadvokat Rune Bård Hansen

1 Innledning

Isbjørnen på Svalbard ble fredet ved isbjørnavtalen, som ble undertegnet 15. november 1973 og ratifisert av Norge i 1975. Avtalen er inngått mellom de fem arktiske statene Canada, Danmark (Grønland), Norge, Sovjetunionen (nå Russland) og USA.¹ Avtalen fastsetter i artikkel I forbud mot fangst av isbjørn, med visse unntak som det ikke er nødvendig å gå inn på her. Fredningen medførte permanent stans av den tradisjonelle overvintringsfangsten av isbjørn på Svalbard. Det finnes fremdeles noen få fangstfolk som fangster rein, sel, rype og rev, men andre grupper som forskere, turister og studenter kommer til øygruppen i stadig større antall og er tallmessig helt dominerende i felt.

Samtidig har isbjørnfredningen medført at det antagelig er flere isbjørn på Svalbard i dag enn for noen tiår siden.² Dette medfører at det fra tid til annen kommer til møter mellom isbjørn og mennesker både i felt og i bosetningene, og uten korrekt håndtering kan dette medføre farlige situasjoner. Alle kjente tilfeller der isbjørn blir påskutt, etterforskes av Sysselmannen på Svalbard. Den strafferettslige vurdering av slike saker volder ofte betydelig tvil. Selv om problemstillingen er klassisk, gjør spesielle forhold seg gjeldende både i forhold til isbjørnen og til Svalbard. Det er derfor nødvendig å nærme seg nødvergeproblematikken på en kan hende noe uvant måte.

Hovedhensikten med denne artikkelen er å redegjøre kort for de mest sentrale faktiske og rettslige problemstillinger, og forsøke å utforme noen konklusjoner som kan gi veiledning når grensene mellom rettsstridig og lovlig felling skal vurderes av påtalemyndigheten. Under arbeidet med artikkelen har jeg gjennomgått saksdokumentene i de 22 påståtte nødvergeskytingene som har vært foretatt i perioden fra 1. januar 1995 til 1. september 2007.

1. Se nærmere St.prp. nr. 6 (1974–75) og Innst.S. nr. 74 (1974–75).
2. En omfattende isbjørntelling foretatt av Norsk Polarinstitutt konkluderte i 2005 med en bestand på ca. 3000 dyr på Svalbard.

I ca. halvparten av sakene er det også jeg som har vært ansvarlig for etterforskningen og foretatt den påtalemessige vurdering.³

2 Når er felling av isbjørn aktuelt?

I perioden 1973–2007 er mer enn 100 isbjørner avlivet på Svalbard. Spørsmål om avliving er spesielt aktuelt i to ulike situasjoner:

For det første må Sysselmannen jevnlig (ca. en gang hvert år) ta standpunkt til avliving i henhold til særskilt hjemmel i lov 15. juni 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (Svalbardmiljøloven) § 34. Bestemmelsen lyder slik:

«Sysselmannen kan gi tillatelse til å avlive dyr som tar opphold ved faste eller midlertidige bosettinger og som medfører fare for skade på person eller betydelig materiell skade.»

Svalbardmiljøloven trådte i kraft 1. juli 2002, men tilsvarende hjemmel fantes også i tidligere lovgivning.

Det finnes ingen nøyaktig statistikk vedrørende omfanget av og bakgrunnen for denne type fellinger. Inntil høsten 2003 ble det ikke fattet skriftlig vedtak av Sysselmannen om slik felling. Politiets vaktjournal (nå erstattet med datasystemet PO) vil være den sikreste kilden til hvilke vurderinger som ligger bak disse fellingene. Sysselmannen burde, etter min mening, foreta en systematisk gjennomgang av vaktjournalen fra år tilbake for å få mer detaljert kunnskap om i hvilke situasjoner avliving har blitt besluttet. Felling besluttet i medhold av Svalbardmiljøloven § 34 vil ikke bli nærmere omtalt her. Temaet for denne artikkelen er utelukkende de saker der det har blitt påstått av skytteren at det forelå lovlig nødverge.

De som oftest får problemer med isbjørn, er forskere og turister (guider) i felt. Dette skyldes antagelig at disse gruppene ofte oppsøker områder der det er gode muligheter for å påtreffe isbjørn, og at mange av dem har liten erfaring med hvordan de skal opptre når de møter bjørn. Også de få fangstfolk som fremdeles overvintrer, og personell ved de meteorologiske stasjonene på Hopen og Bjørnøya, skyter fra tid til annen isbjørn. Aktivitetene og luktene fra stasjonene kan virke tiltrekkende på dyrene. Sysselmannen har i perioden ikke mottatt meldinger om nødvergefelling av isbjørn fra de russiske gruvebosetningene Pyramiden (avviklet 1998) og Barentsburg. Longyearbyen har isbjørnbesøk hver vinter. Befolkningen er imidlertid vant til å leve med en viss bjørne-

3. 16 av sakene er henlagt, 12 som «intet straffbart forhold», 2 «etter bevisets stilling» og 2 med andre henleggelseskode. Det er gitt påtaleunntatelse i 5 saker, som alle ble akseptert. Én person og ett foretak har vedtatt forelegg.

beredskap, og ingen person har hittil kommet til skade i isbjørnkonfrontasjon i byen.⁴

I utgangspunktet vil isbjørn unngå kontakt med mennesker og trekke seg unna når folk nærmer seg. Det er likevel utvilsomt at bjørner i enkelte situasjoner kan være farlige. Siden juli 1973, da totalfredningen trådte i kraft, har tre personer omkommet og seks personer kommet til skade som følge av isbjørnangrep på Svalbard. De to seneste tilfellene av konfrontasjoner med dødelig utgang for mennesker skjedde begge i 1995. En ung kvinne ble drept på Platåfjellet rett utenfor Longyearbyen, og en mann som fungerte som guide på en turistbåt mistet livet på Kiepertøya mellom Spitsbergen og Nordaustlandet.

3 Nærmere om regelverket og sentrale rettsavgjørelser

3.1 Regelverkets utvikling fra fredningen i 1973 til Svalbardmiljøloven av 2001

Miljølovene for fastlandet gjelder ikke for Svalbard. Miljøregelverket for øygruppen er samlet i Svalbardmiljøloven med forskriftsverk. Før Svalbardmiljøloven trådte i kraft, hadde man et omfattende og uoversiktlig miljøregelverk i Svalbardloven av 17. juli 1925 § 4 første ledd.⁵

Det har alltid vært forutsatt en adgang til nødvergefelling av isbjørn, og de aktuelle bestemmelser har blitt endret flere ganger siden fredningen i 1973.

I perioden 1973–1978 gjaldt lov 23. februar 1957 nr. 4 om fredning og fangst av isbjørn med forskrift 26. juni 1970 om isbjørnjakt. Isbjørn kunne i denne perioden bare lovlig felles etter særskilt tillatelse. Noen egen bestemmelse om nødverge hadde regelverket ikke.

Forskrift 11. august 1978 om viltforvaltning på Svalbard trådte i kraft 15. september 1978. Forskriftens § 5 første ledd lyder slik:

«Uten hensyn til regler om jakttid og fredning kan vilt felles når felling anses påkrevet for å fjerne en akutt fare for alvorlig personskade eller betydelig materiell skade, eller når det foreligger annen nødtilstand».

4. Antall isbjørn som kommer til Longyearbyen varierer mye fra år til år, og avhenger blant annet av isforholdene i Adventfjorden. Vinteren 2003/2004 dokumenterer Sysselmannens vaktjournal hele 42 isbjørnbesøk i byen. Det lyktes å skremme samtlige bjørn av gårde uten at felling ble nødvendig, til tross for at det oppstod flere dramatiske situasjoner. Året etter var antall registrerte bjørnbesøk færre enn 10.
5. En erklært målsetting med Svalbardmiljøloven var å forenkle regelverket slik at det skulle bli mer oversiktlig og lettere å forholde seg til for publikum (NOU 1999: 21 s. 26). På bakgrunn av at det inntil nå er vedtatt nærmere 30 forskrifter med hjemmel i den nye loven, er det tvilsomt om denne målsettingen ble oppnådd.

Denne forskriften ble avløst av forskrift 24. mai 1996 nr. 516 om forvaltning av vilt på Svalbard. Forskriftens § 11 første ledd lyder slik:

«Dersom det er nødvendig for å hindre skade på person eller eiendom, er det tillatt å avlive smågnagere. Annet vilt kan felles uten hensyn til fredning når felling må anses påkrevet for å fjerne en aktuell og betydelig fare for skade på person eller avverge betydelig materiell skade.»

Forsettlig eller uaktsom overtredelse av begge overnevnte forskrifter kunne straffes med bøter eller fengsel inntil ett år, jf. Svalbardloven § 4 annet ledd.

Fra 1. juli 2002 gjelder Svalbardmiljøloven. I utgangspunktet er all fauna på Svalbard fredet i medhold av § 30 første ledd. Bestemmelsen lyder slik:

«Ingen må jage, fange, skade eller avlive fauna eller skade egg, reir eller bo, uten hjemmel i reglene i dette kapittel».

Den bestemmelsen som kan gi rett til nødvergefelling er § 33 som har overskriften: «*Rett til avliving for å beskytte person eller eiendom*». Bestemmelsens første ledd første punktum lyder:

«Fauna kan avlives når det må anses påkrevd for å fjerne en akutt fare for en persons liv eller helse eller for betydelig materiell skade».

Forsettlig eller uaktsom overtredelse av bestemmelsen kan straffes med bøter eller fengsel inntil ett år. Strafferammen utvides til tre års fengsel hvis det er inntrådt eller voldt fare for betydelig miljøskade, eller det for øvrig foreligger særdeles skjerpene omstendigheter, jf. Svalbardmiljøloven § 99.⁶

Det fremkommer i forarbeidene til Svalbardmiljøloven at § 33 første punktum er ment å opprettholde tidligere rettstilstand. Selv om øvre strafferamme er hevet fra ett til tre års fengsel, er det ingen holdepunkter for at lovgiver har ment at adgangen til nødvergefelling skulle snevres inn ved ikrafttreddelsen av loven. Forarbeidene gir svært begrenset veiledning når det gjelder den nærmere tolkingen av bestemmelsen.⁷ Det samme er tilfellet med forarbeidene til de gamle bestemmelsene i de nå opphevede viltforvaltningsforskrifter som hadde hjemmel i Svalbardloven.

6. Agder lagmannsrett kom i RG 2005 s. 463 til at det å fremprovosere en situasjon som kunne medføre nødvergefelling av isbjørn innebar fare for betydelig miljøskade slik at det strengeste straffalternativ i Svalbardmiljøloven § 99 kom til anvendelse. Saken gjaldt ulovlig tillokking av isbjørn slik at det oppstod en svært farlig situasjon for både mennesker og bjørn.
7. NOU 1999: 21 Lov om miljøvern på Svalbard s. 87–88 og Ot.prp. nr 38 (2000–2001) s. 53–54.

3.2 Anvendelse av nødvergeregulene i den alminnelige straffelov ved angrep fra isbjørn

Det rettslige bildet kompliseres av at straffeloven § 48 om nødverge i noen grad anvendes analogisk ved angrep fra dyr. Direkte anvendelse er utelukket fordi dyr ikke kan handle «rettsstridig», noe som ellers er et vilkår for at lovlig nødverge kan utøves.

Når det gjelder isbjørn, har Høyesterett behandlet problemstillingen i kjennelse gjengitt i Rt. 1978 s. 553. Saken gjaldt en fangstmann som inne fra fangsthytta ved to anledninger hadde skutt isbjørn som kom helt nær hytta. Høyesterett opphevet under dissens 3-2 byrettens fellende dom for overtredelse av forskrift om isbjørnjakt § 7 første ledd jf. § 1 og § 2, jf. lov om fredning og fangst av isbjørn § 3 jf. § 1 og § 2. Fangstmannen ble imidlertid domfelt etter ny behandling i byretten, og Høyesteretts kjæremålsutvalg nektet ny anke fra domfelte fremmet. I den fellende dom ble det særlig lagt vekt på at han selv hadde oppsøkt faren ved sitt fangstopp hold, og ikke hadde truffet tilstrekkelige foranstaltninger ved alternative tiltak for bjørnesikring.⁸

Om anvendelsen av straffeloven § 48 uttalte Høyesterett:

«I likhet med byretten antar jeg at den sistnevnte bestemmelse [straffeloven § 48], i en viss utstrekning må få analogisk anvendelse ved angrep fra dyr, jf. tilsvarende Andenæs: Alminnelig Strafferett, 2 utg. side 168. Straffrihet kan således foreligge selv om det gode som skal reddes ikke har en betydelig verdi i forhold til det som ofres ved nøds handlingen, i motsetning til det som kreves for å fastslå nødrett etter straffelovens § 47.»

Johs Andenæs synes å ha et noe mer restriktivt syn på anvendelsen av straffeloven § 48 ved angrep fra dyr enn Høyesterett. I Alminnelig strafferett heter det:

«Meget taler for å tolke strl. § 48 analogisk, iallfall så langt at forsvarshandlingen er lovlig overalt hvor den verdi som reddes er like stor eller større enn skaden på det angripende dyr».⁹

De avveiiingsprinsipper som må anvendes fremkommer av ordlyden i straffeloven § 48 andre ledd:

«Det er nødverge, når en ellers straffbar handling foretas til avvergelse av, eller forsvar mot, et rettsstridig angrep, såfremt handlingen ikke overskrider hva som fremstiller seg som nødvendig, og det i betraktning av angrepets farlighet, angriperens skyld eller det angrepne retts gode ei heller må aktes ubetinget utilbørlig å tilføye et så stort onde som ved handlingen tilsiktet.»

8. Byretten mente imidlertid at det forelå særdeles formildende omstendigheter. Fastsettelsen av straffen ble derfor utsatt i medhold av straffeloven § 52 nr. 1.

9. Johs Andenæs, *Alminnelig strafferett* 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Oslo 2004 s. 163.

I tillegg kan § 48 siste ledd om muligheten for straffrihet ved overskridelse av nødverge være aktuelt ved isbjørnangrep:

«Har noen overskredet grensene for nødverge, er han dog straffri, hvis overskridelsen alene har funnet sted på grunn av en ved angrepets fremkalt sinnsbevegelse eller bestyrtelse.»

Alternativet om lovlig felling på grunn av fare for betydelig materiell skade ble vurdert i en kjennelse av Høyesterett gjengitt i Rt. 1988 s. 875. Saken gjaldt felling av en isbjørn grunnet akutt fare for at bjørnen skulle rasere av en uværshytte på Hopen. Det er verdt å merke seg at førstvoterende uttalte at han finner avgjørelsen «*vanskelig og tvilsom*»¹⁰ før han konkluderer med at det vil bli stilt «*strengt krav for at fare for materiell skade skal kunne gi grunnlag for rettmessig felling av isbjørn*». Tromsø byretts fellende dom ble opphevet grunnet usikkerhet om hyttas verdi og dens nødvendighet som nødly for stasjonsbesetningen. Påtalemyndigheten henla deretter straffesaken etter bevisets stilling.

Annen rettspraksis av interesse for spørsmålet finnes ikke. De påtaleavgjørelser som er truffet av Sysselembannen vil dermed ha rettskildemessig relevans. Hvilken vekt tidligere påtaleavgjørelser skal ha ved vurderingen av nye saker hersker det utvilsomt delte oppfatninger om. Det vil blant annet avhenge av kvaliteten på etterforskningen av sakene og hvor veloverveide påtaleavgjørelsene synes å være.¹¹

4 Nødvergefelling på fastlandet og på Svalbard

På fastlands-Norge kommer spørsmålet om hvorvidt en rovdyrfelling er lovlig etter viltloven av 1981 § 11 stort sett opp i tilknytning til husdyrhold og streifbeite i grisgrendte strøk, og gjelder alle de fire store rovdyra; ulv, jerv, bjørn og gaupe, samt rovfugl. På Svalbard er det primært spørsmål om sikkerhet for folk og materielle skader som eventuelt også kan få betydning for sikkerheten, jf. Rt. 1988 s. 875 nevnt ovenfor. Den diskusjon om nødverge som finner sted på fastlandet har derfor liten interesse for Svalbard. I motsetning til rovdyra på fastlandet er det hevet over tvil at isbjørn under spesielt ugunstige omstendigheter kan være livsfarlig for mennesker. Dette tilsier at nødverge som straffrihetsgrunn antagelig bør anerkjennes i noe større utstrekning ved felling av isbjørn enn ved felling av rovdyr i fastlandsfaunaen.

10. Rt. 1988 s. 875, på s. 876.

11. Påtaleavgjørelser som rettskildefaktor er drøftet i Tor-Geir Myhrer, «Påtalemyndighetens praksis som rettskilde», *Tidsskrift for rettsvitenskap* nr. 2 2003, side 219–245.

5 Presisering av rettslige kjernesporsmål

Et sentralt punkt vil være den enkeltes subjektive følelse av å være i en nødvergesituasjon. Hvis man føler seg i livsfare uten å være det, foreligger det faktisk villfarelse, jf. straffeloven § 42. Dette vil utelukke straffansvar ved straffebud som krever forsett, f.eks. strl. § 233 om forsettlig drap. Andenæs uttrykker det slik:

«Det kan tenkes at den handlende tar feil av situasjonen. Han tror feilaktig at han er utsatt for et angrep, eller tar feil av faregraden. Det fremgår av straffeloven § 42 at den handlende i disse tilfellene ikke kan straffes for forsettlig forbrytelse hvis hans handlemåte var berettiget ut fra hans oppfatning av den faktiske situasjonen. Har han vist uaktsomhet i sin bedømmelse av situasjonen, kan uaktsomhetsstraff komme til anvendelse (§ 42 2. ledd).»¹²

Overtredelse av Svalbardmiljøloven er straffbar også ved uaktsomhet, jf. § 99 første ledd. Det avgjørende for vurderingen av om de subjektive vilkår for straff foreligger vil dermed være om den faktiske villfarelsen er uaktsom eller ikke (har siktede foretatt en straffbar uaktsom feilbedømmelse av faren?). Illustrerende for vurderingstemaet er Rt. 2002 s. 1368 som omhandler hvilke krav til aktsomhet det måtte stilles til en rørlegger som håndterte mulig forurensningsfarlig væske. Han var tiltalt for overtredelse av forurensningsloven av 1981 § 78 jf. § 7, som, i likhet med Svalbardmiljøloven § 33, er straffbar ved uaktsomhet. Rørleggeren la til grunn at en væske som rant ut fra en tank han arbeidet med var vann, og foretok seg derfor ikke noe for å begrense utslippet eller varsle om det. Han ble frifunnet i lagmannsretten fordi flertallet (de fire lekdommerne) la til grunn at han var i faktisk villfarelse som ikke var uaktsom. Høyesterett opphevet den frifinnende dommen grunnet uriktig rettsanvendelse. Førstvoterende uttalte blant annet:

«Det kunne bare være forsvarlig å basere seg på at utslippet ikke skapte fare for forurensning såfremt dette måtte fremstå som utvilsomt for en alminnelig kyndig fagmann.»¹³

Det må etter min mening legges inn en viss margin for feilvurdering av faren uten at en isbjørnfelling nødvendigvis bli straffbar av den grunn. Møte med en isbjørn på nært hold vil være en stor nervepåkjenning for de aller fleste, det bør derfor aksepteres noe slingringsmonn uten at villfarelsen karakteriseres som straffbar uaktsom. Rettsstridsreservasjonen som innfortolkes i alle straffebud vil også ha betydning i helhetsvurderingen av fellingens lovlighet.

12. Andenæs op.cit. s. 172.

13. Rt. 2002 s. 1368, på s. 1371.

6 Gjennomgang av utvalgte saker fra perioden 1995–2007

Hvor grensene for straffbarhet skal trekkes, må avgjøres konkret. De regler og prinsipper som er nevnt ovenfor vil være hjelpemidler i tolkningsprosessen mot en påtaleavgjørelse som er både rettslig holdbar og konkret rimelig. Hensynet til miljøet og betydningen av et effektivt vern av et totalfredet dyr må veies opp mot de risikoer og individuelle påkjenninger nærkontakt med isbjørn medfører.

I det følgende vil jeg kort referere saksforholdet i 5 av de 23 felings sakene jeg har gjennomgått. Sakene er representative for de faktiske og rettslige problemstillinger slike saker kan reise.

6.1 Sak nr. 19/95. Bjørn skutt i Mosselbukta 14. april 1995
Bjørn gikk til angrep på 3 hunder ved en fangststasjon. Den ene hunden var under angrep, og bjørnen gjorde av og til «skinnangrep» mot de to andre. Bjørnen ble forsøkt skremt vekk med ca. 20 skudd med signalpistol og 10–20 skremmeskudd med mauser. Bjørnen reagerte ikke på skremningsforsøkene. De to personene i hytta var redde for at bjørnen kunne ta livet av alle hundene for deretter å ta tilhold ved hytta, og valgte å skyte bjørnen. I avhør uttalte skytteren at han i løpet av vinteren hadde tenkt gjennom mulighetene for isbjørnangrep og *«hadde bestemt seg for at dersom isbjørnen gikk til angrep på en eller flere av hundene, ville han skyte på den»*.

Saken ble henlagt etter bevisets stilling; en avgjørelse som i høy grad kan diskuteres. Dette var et rent angrep på hunder, menneskene var ikke i fare. Jeg antar at tap av hundene har blitt ansett av den påtaleansvarlige som *«betydelig materiell skade eller annen nødstilstand»* etter dagjeldende viltforvaltningsforskrift § 5 første ledd, eller at straffeloven § 48 ble anvendt analogisk. De rettslige vurderingene fremgår imidlertid ikke av saksdokumentene.

Det foreligger flere avgjørelser der isbjørn er skutt under angrep på hunder, og sakene er henlagt etter bevisets stilling eller som intet straffbart forhold (blant annet på Austfjordnes fangststasjon i 1996 og på Hopen meteorologiske stasjon i 1998). Dette ser etter hvert ut til å ha blitt innarbeidet påtalepraksis mot slutten av 90-tallet.

Etter mitt syn var dette neppe i overensstemmelse med Høyesteretts uttalelse i Rt. 1988 s. 875 om at det må stilles strenge krav for at fare for materiell skade skal kunne gi grunnlag for rettmessig felling av isbjørn.

6.2 Sak nr. 26/01. Isbjørn skutt under angrep på hund på Bjørnøya 26. april 2001

Denne saken markerer en endring i vurderingen av nødverge ved angrep på hund fra isbjørn. Bjørnøya meteorologiske stasjon har alltid hatt hyppig bjørnebesøk. Stasjonen har også et antall polarhunder for isbjørnvarsling og rekreasjon for personellet som gjør tjeneste der. Natt til 26. april 2001 gikk en isbjørn til angrep på en av stasjonens hunder. En av de ansatte så at bjørnen stod med en hund i kjeften mens hunden hylte og sprellet. Siktede forsøkte å skremme bort bjørnen ved bruk av ett knallskudd, men det hadde ingen effekt. Han hentet da en rifle og avlivet bjørnen med et skudd mot buken. Siktede forklarte i avhør at han ikke var i fare selv på noen måte, og skjøt utelukkende for å redde hunden.

Dette ble ikke godtatt som straffrihetsgrunn etter dagjeldende bestemmelse i viltforvaltningsforskriften for Svalbard § 11 eller straffeloven § 48. Skytteren vedtok et forelegg på kroner 10 000, men det fremgår av brev fra siktede til Sysselmannen at straffen føltet sterkt urettferdig. Et formildende moment for siktede var at stasjonens rutiner for å forebygge isbjørnfare ikke var tilfredsstillende. Dette var et ledelsesansvar som ikke var fulgt godt nok opp.

Etter min vurdering var det korrekt å reagere med straff her. Angrep på hunder bør som utgangspunkt ikke være nok til lovlig avlaving av bjørn. Til det er verdien av en totalfredet isbjørn for betydelig i forhold til en eller flere hunder.

Det må imidlertid foretas en totalvurdering av situasjonen, og unntak kan tenkes. Bjørneangrepet på Bjørnøya skjedde i den lyse årstiden (midnattssol) slik at siktede hadde god oversikt over situasjonen. Det har også betydning at bjørnen bare ble forsøkt skremt med ett enkelt skremmeskudd fra en forholdsvis svak signalpenn. Når verdien av en hund og en bjørn står mot hverandre så vidt klart som her, og spesielt når det ikke er gjort mer seriøse forsøk på å skremme bjørnen, må det være riktig å reagere med straff. Det var dessuten på det rene at skytteren objektivt sett ikke var truet av isbjørnen, og at han heller ikke selv vurderte situasjonen som farlig. Det er likevel klart at å se en hund man føler tilknytning til bli mishandlet av en isbjørn er en stor påkjenning, noe som kan få betydning i formildende retning ved straffutmålingen.

Et annet spørsmål er om Vervarslinga for Nord-Norge burde ha fått foretaksstraff for unnlåtelsen av å sørge for at mannskapene på Bjørnøya var godt nok forberedt på isbjørnsituasjoner. Etterforskningen viste at stasjonsbesetningen gjennomgående gjorde for lite for å skremme nærgående isbjørn, men tvert imot lot bjørnene streife rundt på stasjonsområdet mens besetningen filmet og fotograferte.

6.3 Sak nr. 55/02. Isbjørn skutt i åpent lende på Eholmen 10. juli 2002

En kvinne som for første gang var sommerassistent for en fangstmann befant seg alene ute i terrenget et stykke unna en av fangstmannens bistasjoner. Hun ble oppmerksom på en bjørn som beveget seg i skrittgang mot henne. Hun skjøt skremmeskudd mot bjørnen på ca. 100 meters avstand uten virkning. Da bjørnen var ca. 90 meter fra henne felte hun den med skudd. Avstanden til hytta og tryggheten var 85 meter, mens bjørnen var 117 meter fra hytta da den ble skutt. Hun vedtok påtaleunntatelse for overtredelse av Svalbardmiljøloven § 30 første ledd. Det ble lagt til grunn at fellingen var ulovlig fordi det ikke forelå «akutt fare for hennes liv eller helse». Hennes subjektive opplevelse av fare for eget liv ble vurdert som uaktsom, men tillagt stor betydning i formildende retning.

Dette er en vanskelig sak. Jeg er enig i at fellingen var straffbar. Hvorvidt påtaleunntatelse var en for mild reaksjon er vanskelig å si. De sentrale argumenter for bruk av straff – allmennprevensjon og individualprevensjon – har imidlertid liten betydning i en sak som dette. Kanskje var det tilstrekkelig å slå fast at fellingen var ulovlig, og la kvinnen slippe straff.

6.4 Sak nr. 4/03. Isbjørn skutt gjennom vindu på Austfjordnes fangststasjon 3. februar 2003

En fangstmann med meget omfattende felterfaring verden over som overvintret på Austfjordnes fangststasjon sammen med sin kone og to døtre, skjøt en isbjørn med revolver av type Magnum 357. Familien kom tilbake til stasjonen etter en sledetur og oppdaget at det hadde vært bjørnebesøk. Fangstmannen fikk familien inn i hovedhytta og gikk deretter rundt inne i hytte, verksted og vedbod for å kikke ut av vinduene og lokalisere bjørnen. Da han kom inn i vedboden stakk bjørnen hodet inn et lite vindu en til to meter fra ham. Fangstmannen skjøt mot bjørnens hode og den trakk seg tilbake. Bjørnen var truffet av skuddet, og fangstmannen avlivet den umiddelbart utenfor hytta. Saken ble henlagt som «intet straffbart forhold bevist».

Det er på det rene at fangstmannen hadde truffet flere adekvate tiltak for å forhindre at isbjørn skulle bli et problem for overvintringen, og at han utvilsomt følte frykt for familiens sikkerhet da bjørnen plutselig stakk hodet inn gjennom vinduet. Noen akutt fare for liv eller helse forelå i realiteten ikke; bjørnen var på utsiden av hytta, og kunne ikke ta seg inn gjennom det lille vinduet. Hvorvidt avgjørelsen står i forhold til påtaleunntatelsen i saken fra Eholmen (pkt. 6.3.ovenfor), kan det være delte meninger om. Antagelig er det lagt vekt på at fangstmannen var sterkt opprørt fordi de to døtrene like før hadde gått i forvegen opp til hytta og da lett kunne ha blitt offer for et isbjørnangrep.

Kanskje var denne sinnsbevegelsen årsaken til at avlivingen ble vurdert som ikke rettsstridig, jf. avveiingsprinsippene i straffeloven § 48. Saken illustrerer godt hvilke problemer som oppstår ved vurderingen av mistenktes subjektive skyld i saker om nødvergefelling av isbjørn.

Etter mitt syn var dette en straffbar felling, og det burde i det minste vært reagert med påtaleunntatelse.

6.5 Sak nr. 45/2004. Isbjørn skutt av guide i Fridjovhamna i Van Mijenfjorden 9. juni 2004

En ung guide uten opplæring i isbjørnsituasjoner og uten adekvat skremmeutstyr (hun hadde med en rifle samt maritime nødraketter) felte en isbjørn som nærmet seg henne selv og de tre turistene hun guidet på fottur. Hun hadde sett at bjørnen nærmet seg i ca. 2 minutter, men uten å foreta seg noe for å skremme den, før hun felte dyret på ca. 25 meters hold. Guiden fikk påtaleunntatelse for overtredelse av Svalbardmiljøloven § 99 jf. § 30 første ledd. Fellingen var ulovlig, men arbeidsgiver var så sterkt å bebreide for manglende opplæring og utstyr at det ble ansett urimelig å bøtelegge guiden.

Turopertørselskapet ble derimot ilagt en foretaksbot på kroner 10 000 for brudd på forskrift 18. juni 2002 nr. 681 om turisme og annen reisevirksomhet på Svalbard (turistforskriften) § 11 jf. § 5. Denne bestemmelsen slår blant annet fast at reisearrangør og turisttransportør er ansvarlige for turistenes sikkerhet.¹⁴

7 Oppsummering og konklusjoner

Isbjørnen er en karakterart for Arktis og et symbol på Svalbard. Enhver felling følges med argusøyne av miljøorganisasjoner, opinionsdannende enkeltpersoner og publikum i en rekke land.¹⁵ Det faktum at enhver som står ovenfor en isbjørn vet at dyret under gitte omstendigheter er livsfarlig, gjør vurderingen av den subjektive skyld komplisert.

Straff er etter min oppfatning et velegnet instrument for å påvirke adferd i en del tilfelle, f.eks. ved krypskyting av isbjørn, noe som vil være grov miljøkriminalitet, eller ved lokking, plaging eller forfølgelse av dyrene for å ta foto eller videofilm.¹⁶ I nødvergesakene bør straff gjennomgående benyttes med større varsom-

14. Boten kan synes lav, men det dreide seg om et meget lite selskap med svak økonomi.
15. Når det blir kjent at en isbjørn er felt på Svalbard, mottar Sysselmannen ofte flere henvendelser fra ulike land med til dels svært bastante og følelsesladete ytringer om saksforholdet.
16. Ved Nord-Troms herredsretts dom av 27. januar 1999 ble to menn domfelt for ulovlig forstyrrelse av isbjørn ved å kjøre etter den på snøscooter for å ta bilder. Hver av dem fikk kroner 15 000 i bot og en av dem fikk i tillegg 21 dager betinget fengselsstraff. Han hadde promille på 0,77 under kjøringen.

het; verken allmennprevensjon eller individualprevensjon er særlig aktuelt i disse sakene. Ved forholdsvis klare lovbrudd må det likevel reageres med tilstrekkelig fasthet. Det har en betydelig symbolverdi at rettsapparatet og påtalemyndigheten markerer at beskyttelse av miljøet i konkurranse med andre interesser skal veie tyngst på Svalbard.¹⁷

Svært ofte kan skytteren dessuten klandres for ikke å ha avverget situasjonen på et tidligere tidspunkt slik at nødvergefelling kunne vært unngått. I slike saker kan og bør vedkommende straffes selv om selve avliven isolert sett er straffri nødverge. Regelverket har straffehjemler som kan ramme slike forsømmelser i forkant av nødvergesituasjonen. Av allmennpreventive grunner kan det være nødvendig å anvende forholdsvis streng straff i slike tilfeller.¹⁸

I det følgende vil jeg forsøke å systematisere noen sentrale rettslige spørsmål og antyde mulige løsninger.

- a) Når er en subjektiv oppfatning av å være i livsfare (i Svalbardmiljølovens formulering: av at det foreligger en akutt fare for en persons liv eller helse) straffbar uaktsom?

Dette må vurderes konkret i forhold til hver enkelt sak. Det er viktig å være oppmerksom på at subjektive egenskaper ved den enkelte mistenkte får betydning i aktsomhetsvurderingen. En faktisk villfarelse av å være i livsfare vil lettere kunne godtas av en turist med minimal felterfaring enn av en overvintrende fangstmann med lang fartstid på Svalbard. Temaet for aktsomhetsvurderingen blir: «Hva er det rimelig å forlange av den alminnelig kyndige turist/fangstmann i den aktuelle situasjonen?» På denne bakgrunnen synes påtaleunndatelsen i Eholmen-saken (pkt. 6.3 ovenfor) å være vel begrunnet. Derimot synes henleggelsen som «intet straffbart forhold bevist» i Austfjordnessaken (pkt. 6.4 ovenfor) å være feilaktig.

- b) Når foreligger det en akutt fare for betydelig materiell skade, og hvordan skal skade på en eller flere hunder eller hytter vurderes i forhold til kriteriet «betydelig materiell skade» i Svalbardmiljøloven § 33 første ledd?

Etter min vurdering vil tap av hunder eller skade på hytter vanligvis ikke innebære «betydelig materiell skade». Hvis det skulle legges til grunn, vil det bli lett å avlive bjørn som trekkes til fangst- og utestasjoner. I dag er fangstvirksomheten i liten grad nødvendig næring, men mer hobbypreget virksomhet. Unntak

17. Ot.prp.nr. 38 (2000–2001) *Om lov om miljøvern på Svalbard*, s. 31.

18. Blant annet forskrift 27. juni 2002 nr. 731 om leiropphold på Svalbard (*leirforskriften*) § 11.

kan tenkes når bjørnen ikke lar seg skremme bort til tross for stor innsats, og en hel hundeflokk, eventuelt en hytte av svært stor betydning for personers sikkerhet, synes å være i fare. Analogisk anvendelse av strl. § 48 og generelle rettsstridsbetraktninger vil også kunne komme inn her, jf. nedenfor.

- c) Når er en isbjørnfelling straffri etter analogisk anvendelse av straffeloven § 48 ved angrep fra isbjørn mot hunder selv om Svalbardmiljøloven. § 33 er overtrådt?

Andenæs uttaler som nevnt ovenfor at «meget taler for at forsvarehandlingen er lovlig når den verdi som reddes er like stor eller større enn skaden på det angripende dyr». I Rt. 1978 s. 553 går Høyesterett noe lenger og uttaler: «Straffrihet kan således foreligge selv om det gode som reddes ikke har en betydelig verdi i forhold til det som ofres ved nødshandlingen, i motsetning til det som kreves for å fastslå nødrett etter straffeloven § 47».

Kjernes spørsmålet er hvorvidt en hund (eller hundeflokk) skal vurderes som så verdifull at det kan godtas å felle en bjørn, jf. avveiingsprinsippene i straffeloven § 48. Jeg mener at isbjørnen som totalfredet dyr må vurderes som så vidt mer verdifull enn hunder at analogisk anvendelse av nødvergebestemmelsen i straffeloven svært sjelden kan medføre straffrihet utover det som følger av Svalbardmiljøloven § 33. Dette vil også være mest i tråd med Høyesteretts uttalelse i Rt. 1988 s. 875, selv om dette direkte gjaldt verdi av en nødhytte. Lov 20. desember 1974 nr. 73 om dyrevern (dyrevernloven) kan ha en viss betydning. Lovens § 6, som i henhold til § 33 også gjelder på Svalbard, statuerer en hjelpeplikt overfor dyr som lider. Denne plikten kan etter mitt syn heller ikke medføre at en isbjørn kan felles for å berge en eller flere hunder. Imidlertid er bestemmelsen et ytterligere argument for at en bot ofte bør være forholdsvis lav i slike saker. Enkelte ganger kan det etter en konkret vurdering være riktig å reagere med påtaleunntatelse eller straffutmålingsnedsettelse.

- d) Kan den alminnelige rettsstridsreservasjonen i strafferetten komme siktede til hjelp selv om øvrige vilkår for straffrihet ikke foreligger?

Andenæs har formulert kjernen i rettsstridslæren slik:

«Å si at en handling ikke er rettsstridig, gir aldri noen begrunnelse for straffrihet, men uttrykker resultatet av en tolkningsprosess som leder til at gjerningen ikke rammes av straffebudet til tross for at den går inn under ordlyden. Ved denne tolking vil en vurdering av handlingens samfunnsmessige forsvarlighet ofte spille en sentral rolle».¹⁹

19. Andenæs *ibid.* s. 144

Den redsel/opphisselse nesten enhver vil føle i en isbjørnsituasjon som oppfattes som akutt og truende, kan medføre at fellingen av bjørnen anses som ikke rettsstridig selv om punktene a – c ikke kan medføre straffrihet. Denne betraktningmåten har likhetstrekk med de vurderinger som ligger bak den lovbestemte adgangen til å frita for straff ved overskridelse av nødverge i straffeloven § 48 tredje ledd. En viktig forskjell er at en ikke rettsstridig handling er lovlig, mens en handling som skyldes overskridelse av nødvergeretten kan være straffri, men likevel ulovlig, slik at erstatningsansvar kan ilegges.²⁰ Miljøverdiene i Arktis blir imidlertid stadig høyere prioritert, og felling av selv en enkelt isbjørn har av domstolene blitt ansett som «betydelig miljøskade» i henhold til Svalbardmiljøloven § 99 første ledd andre straffalternativ, se note 6. Det skal derfor mye til før en ellers ulovlig isbjørnfelling skal kunne anses som ikke rettsstridig.

Nødvergefelling av isbjørn er et komplisert område som både reiser særegne strafferettslige problemstillinger og vekker sterkt engasjement hos mennesker som er opptatt av miljøspørsmål. Det må være et mål at nødvergesituasjoner unngås så langt råd er. Grundig og korrekt informasjon om hvordan isbjørn bør håndteres til alle som skal i felt på Svalbard, vil være et godt forebyggende tiltak. Det har i flere år vært satset en del på dette. Det faktum at antall isbjørnkonfrontasjoner hvert år snarere avtar enn øker til tross for en vesentlig større ferdsel på øygruppen, tyder på at dette er en vellykket strategi.²¹

Det er likevel utvilsomt at norske myndigheter vil ha norsk og internasjonal opinions øyne rettet mot seg når slike saker etterforskes og påtaleavgjøres. Det er derfor svært viktig at etterforskningen er grundig og av god kvalitet, slik at påtalemyndigheten har tilstrekkelig grunnlag for en velfundert rettslig avgjørelse. Åremålsordningen hos Sysselmannen (maksimum 6 års ansettelse) medfører at den enkelte etterforsker og påtalejurist bare vil rekke å behandle et fåtall nødvergesaker i sin tjenestetid. Sysselmannen har egen miljøvernavdeling med blant annet spesialister på isbjørn og miljøoppsyn. Det vil være avgjørende for kvaliteten på det fremtidige arbeidet med isbjørnsakene at det gode samarbeidet mellom politi- og miljøvernavdelingen videreutvikles, og at begrunnelsene for påtaleavgjørelsene nedfelles skriftlig til bruk ved fremtidig saksbehandling.

20. Svalbardmiljøloven § 95 har regler om plikt til å betale miljøerstatning ved voldt miljøskade på Svalbard.

21. Brosjyrene «*Sikkerhet i felt*» utgitt av sysselmannen på Svalbard og «*Isbjørn på Svalbard*» fra Norsk polarinstitutt inneholder begge oppdatert informasjon om isbjørn og isbjørnsituasjoner. Brosjyrene kan lastes ned fra Sysselmannens hjemmesider.